

Svijet bez nasilja i ekstremizma: od izraza prema značenju

Samir Beglerović

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet islamskih nauka

Sažetak

S ciljem naglašavanja važnosti razumijevanja značenja koja se nalaze, na neki način potisnuta, iza fenomena “nasilja” i “ekstremizma”, a u odnosu na njihovo puko jezičko oslovljavanje, rad naznačava pitanja savremenog religijskog identiteta, globalnog kapitalizma i slobodnog tržišta, geopolitičkih projekata euroatlantskih integracija i euroazije, te važnost slobodnog teološkog promišljanja.

Ključne riječi: nasilje, ekstremizam, savremeni religijski identitet, globalni kapitalizam, geopolitički projekti, euroatlantske integracije, euroazija

1. Uvod

Osnovno polazište ovoga pristupa jeste upitanost: ima li uopće smisla danas govoriti o religijskom razumijevanju svijeta, kada je utjecaj religioznog, vjerovatno, na samome dnu liste realnih faktora koji utječu na proces re/definiranja čovjeka, na formiranje savremenoga društva, te odnosa među ljudima (A. Silajdžić)?

Oslanjajući se, s jedne strane, na međusobne razgovore ljudi svakodnevnice, koji nisu profesionalno uključeni u rad vjerskih zajednica i crkava te, s druge strane, pomno prateći događaje u medijima u kojima centralno mjesto zauzimaju aktivnosti različitih religijskih institucija, slobodan sam zaključiti da je djelovanje tradicionalnih religijskih institucija u određenoj mjeri u diskrepanciji, raskoraku s potrebama vjernika odnosno savremenoga društva uopće. Taj raskorak jeste dvoznačan.

Prvo, po inerciji slijedeći, nekada i nesvjesno, opću kulturu *individualizma*, koja podrazumijeva smještanje vlastitoga “ja” u središte svih događanja, često odnos religijskih institucija kao ključnih *agenasa* organizirane religije (odnosno “religijâ”) direktno podržava otuđenje vjernika, kako od njihovih bližnjih, tako i od društva uopće (Silajdžić, 1999). Kratko rečeno, nekritički podržavajući intenciju njegovanja apsolutne slobode savremenoga čovjeka koja, zapravo, podrazumijeva neodgovornost za vlastite postupke prema sebi, drugome i društvu, religijskim institucijama u našem vremenu često nedostaje odvažno i otvoreno govoriti o brojnim, uvjetno rečeno, “trendovima” u dinamici razvoja savremenoga društva, koji u jednom apstraktnom, imaginarnom smislu (društveno kontingentno značenje nasuprot univerzalnog ontološkog smisla), mogu fascinirati maštu pojedinca, ali, koji u zbiljskom značenju čovjeka samo još više udaljavaju od Dragoga Boga i uživanja Božije milosti. I drugo, naslanjajući se na prethodno rečeno, tradicionalne religijske institucije danas u svome radu često zanemaruju svoju osnovnu misiju: podršku i pružanje autentičnog odgoja čovjeku (“servis vjernika”), zamjenjujući je zadaćom njegova treniranja radi postizanja adekvatnog ponašanja (globaliziranje teorije bihevizma) i željom za “instantnim usađivanjem” doktrine koju naučavaju. Stoga je sasvim razumljivo što su u praksi neki vjerski službenici i religijske institucije u biti odani nehumanim idejama, poput podrške velikonacionalnim i geopolitičkim projektima, nasilju, uopće bespredmetnom konfliktu sa svakim ko misli drugačije (Anidžar, 2014).

2. Potreba za izvanjskim partnerom – pitanje kritičkoga stvaranja

Nema nikakve sumnje da, jednako tako, postoje i brojni pokušaji unutar svake crkve i vjerske zajednice da se iznađu rješenja, forme,

prevazilaženja tog dijaloško-odgojnog procijepa između tradicionalnih religijskih institucija, koje su i same, iznutra izložene općoj krizi savremenoga društva, te savremenoga čovjeka, egzistencijalno razapetog između nekoliko međusobno isključivih identiteta: vjerskoga identiteta, društveno normiranih identiteta, identiteta virtualne stvarnosti i sl. (Hexam, Poewe, 1997). Čini se da je religijskim institucijama danas možda i više negoli ranije potreban neki "izvanjski" partner jer i pored iskrene želje za angažiranjem pomoći savremenim društvima, usljed gubitka bliskosti između službenih religijskih autoriteta i ljudi svakodnevnice, religijski projekti nerijetko završavaju u građenju čisto interesnog odnosa crkava i vjerskih zajednica s finansijskim organizacijama.¹

Kao primjer možemo navesti uključivanje međunarodnih finansijskih institucija u proces međureligijskog dijaloga, koji je otpočeo još 1998. godine nakon aranžmana dogovorenog između Svjetske banke i Kanterberijske nadbiskupije, zahvaljujući čemu se uspješno efikasnije djelovati u nastojanjima buđenja svijesti o nužnosti zaštite prirodne sredine, u nekim zemljama Južne Amerike i Afrike. No, nakon uvođenja ove prakse, do danas sve su češći multidisciplinarni projekti religijskih i finansijskih institucija koji su, zapravo, svrha sami sebi, u smislu, s jedne strane, povećanja društvenoga utjecaja, odnosno političke i administrativne moći crkava i vjerskih zajednica u konkretnoj sredini, te s druge strane, ostvarivanja geostrateških i drugih projekata moćnih međunarodnih ekonomskih lobija (Banchoff, 2008).

Slobodan sam naglasiti da su ovakvi projekti sve prisutniji i kod nas u Bosni i Hercegovini i to u svim vjerskim tradicionalnim institucijama (npr. netransparentna poslovanja pojedinih patrijaršija; skandali vezani za Institut za vjerske poslove odnosno Vatikansku banku – IOR koji se, prirodno, odražava i na ugled katoličke crkve kod nas; snažan prodor globalnog neoislamokapitalizma – da nabrojimo samo neke). Nažalost, da li iz straha, usljed nekog interesa ili sl., o ovome se skoro nikako ne piše a još se manje o tome javno raspravlja.

Prirodno se, kao jedan od mogućih izlaza iz ove krize, promovira postizanje snažnijeg rada i jačanje povezanosti religijskih institucija s civilnim udruženjima, naročito onim vjerskoga karaktera (npr. Platforma o saradnji Islamske zajednice s organizacijama islamskog određenja). Naime, u svojoj odanosti institucijama u kojima su angažirani, vjerski

¹ Ovaj dio rada već smo problematizirali ranije.

službenici uglavnom žive, ili u slučajevima vlastitih intelektualnih kriza pronalaze utočište, pretežno u strogo profesionalnim vjerskim krugovima, na taj način veoma često poistovjećujući konkretnu instituciju sa samom Istinom, gradeći tako jednu supkulturu, praktički se izolirajući od šireg društva. Zato im je neuporedivo teže prepoznati potrebe savremenoga društva, naročito omladine, snažno drugačijega razumijevanja vlastite egzistencije, i samim tim, drugačijih potreba i nadanja (Silajdžić, 2006).

Nasuprot tome, vjerska i civilna udruženja, ili još jasnije rečeno – pojedinac neprofesionalno angažiran u vjerskoj zajednici, u poziciji je posredovati u razumijevanju potreba savremenoga čovjeka, ali jednako tako i pomoći tradicionalnim religijskim institucijama da se na neki način vrate svom osnovnom identitetu, identitetu vjere koji podrazumijeva otvorenost prema drugome i neprestano staranje za sve segmente čovjekova bića: duhovni, fizički i intelektualni. Nema nikakve sumnje da se kreiranje i njegovanje snažnog ali interaktivnog odnosa između crkava i vjerskih zajednica s vjerskim i uopće civilnim udruženjima može načelno postaviti kao jedan od prioriteta u razvoju savremenog bh. društva.

Međutim, važno je naglasiti i da je krajnje vrijeme da svaka, dosadašnja i buduća, saradnja tzv. nevladinog sektora s tradicionalnim crkvama i vjerskim zajednicama bude evaluirana krajnje objektivno. Naime, čini se da, ne želeći riskirati pad vlastite popularnosti u javnosti, rijetko se djelovanje civilnih udruženja promatra kritički i tako se vremenom zaboravlja da se jednako kao crkve i vjerske zajednice odnosno bh. društvo uopće, i sam nevladin sektor nalazi pred identičnim izazovima na koje daje različita rješenja. Drugim riječima, njihovo djelovanje može vrlo lahko biti instrumentalizirano (Agamben, 1998).

3. Religija kao opravdanje geopolitičke podjele svijeta

Imajući sve rečeno u vidu, smatram veoma važnim izraziti ličnu bojazan da u velikoj mjeri izostaje ozbiljna analiza i otvoreno argumentirano sučeljenje s prirodom našeg savremenog društva, naročito njegovim karakteristikama koje su u direktnoj suprotnosti s autentičnim vjerskim naukom i zbiljskim potrebama čovjeka. Pod ovim ne podrazumijevam samo puke opise stanja koja često bivaju tek oslovljena i, čak, čija je i verbalna kritika, usljed izostanka angažiranog, praktičnog odgovora na

njih postala, nažalost, uglavnom fraza lišena stvarne namjere. Izuzetno je važno imenovati sasvim konkretne uzročnike problema svakog pa tako i bh. društva, oslovljavajući pri tome i negativne procese, ali i sredstva i načine kojima se ti procesi ostvaruju. Ovdje u prvom redu mislim na nezasiti globalni kapitalizam podržavan snažnim multinacionalnim kompanijama, njihovim ispostavama, filijalama i bankarskim sektorom te jakim političkim strankama i akademskim krugovima utjecajnim kod nas, kao i sve snažnije rušenje humanih ideja, poput one o uspostavi države socijalnog blagostanja (*welfare state*) i sl. Taj proces odvija se kroz šutnju a u pojedinim slučajevima i otvoreno paktiranje dijela crkava, vjerskih zajednica, i “nezavisnih” intelektualaca, uz podršku velikih međunarodnih organizacija i nevladina sektora. Osvrćući se na brojne mehanizme uspostave neoliberalnog tržišta (poput *doktrine šoka*, neartikuliranih nasilnih protesta, uvođenja vanrednog stanja i sl.), a koji se predstavljaju kao prirodna posljedica opće ekonomske i političke krize, uglavnom se izbjegava, svjesno ili nesvjesno, naglasiti da svaka promjena, bilo postepena bilo instantna, nikada ne smije biti tek kratkoročno analizirana (poput pojednostavljenih objašnjenja da je vanredno stanje naprosto posljedica ekonomske krize društva i ništa drugo, nešto vrlo slično nedavnim događanjima u Bosni i Hercegovini), već treba biti sagledavana u punom kontekstu i kroza sve moguće posljedice. A svaki put kada se više nego očito može prepoznati da se od jednoga dijela službenih vjerskih lica, poznatih građanskih aktivista, uglednih intelektualaca i međunarodnih predstavnika formira određena elitistička grupa, skoro kao po navici konstantno promovirana kroz medije, ili čin dodjela različitih nagrada i priznanja, a koja na izuzetno složene probleme društva koji su istovremeno i odraz globalnih događanja, daje odveć površne i nedozrele odgovore (ovo se može primijetiti čak i kroz upotrebu identičnih fraza i stereotipnih kvalifikacija problema), trebalo bi biti jasno upozorenje da komentari i prijedlozi tih elitističkih krugova služe za legitimiranje i osiguranje interesa “više elite”, naprosto malobrojne grupe koja je usljed nekontroliranog zadovoljenja vlastitih strasti spremna uništiti sve pred sobom.

Upravo iz takvoga odnosa, s jedne strane, nesputanoga projektiranja razvoja čovjeka i društva na matrici zadovoljavanja prohtjeva neodgojene duše i niskih strasti (*nafs ‘ammāra*), te, s druge strane, izostanka potrebne kuražnosti za otvoren i slobodan govor o stvarnim uzrocima teških uvjeta savremenog ljudskog egzistiranja na ovome svijetu, interesi

“više elite” promoviraju se globalnim projektima koji stječu gorljive i, važno je naglasiti – prema *drugome*, isključive zagovornike ne samo među imućnom i srednjom klasom, već i napose unutar religijskih institucija (crkava i zajednica) te neformalnih muslimanskih vjerskih grupa (brojni forumi i profili na društvenim elektronskim mrežama sasvim jasno govore tome u prilog).

U ovome kontekstu nužno je osloviti projekte euroatlantskih integracija i euroazijski koncept koji se međusobno nadmeću u utjecaju i stječu sve veći broj sljedbenika, nudeći u svome programu reducirano rješenje aktuelne krize u kojoj se svijet nalazi. Ta rješenja svedena su na dvije dimenzije: ekonomsku-vojnu i tradicijsko-geopolitičku, i zapravo izražavaju sam semantički paradoks pri, tako implicitno shvaćenom definiranju kako čovjeka, tako i svrhe njegova postojanja.

Pitanje izgradnje zadovoljavajućega ekonomskog i vojnog sistema kao rješenja ukupnih čovjekovih problema, model koji se promovira naročito u projektu euroatlantskih integracija, zapravo je baziran na teoriji apsolutne slobode čovjekova činjenja i minimalnoj odgovornosti za postupke proizišle iz te slobode. Takav modus življenja direktno je suprotstavljen vjerskim načelima i autentičnom razumijevanju čovjekove prirode, koja je stvorena na Božiju *priličnost* (*ṣūra Allāh*), a u praksi se odvija širenjem različitih teorija proizišlih iz okultnoga pogleda na svijet. Tako njegova centralna ideja slobodnog tržišta predstavlja samo cijepanje čovječanstva (“sposobni” i “manje sposobni”) i osnovu za konstantno neprijateljstvo među ljudima. Na toj podlozi, kako svi svjedočimo, narastaju okultne antihumane ideje i grupe, poput brojnih neonacističkih pokreta. Dovoljno je spomenuti pokrete “Patriotskih Evropljana protiv islamizacije Zapada” (“Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes”, skraćeno “Pegida”), “Građana Dizeldorfa protiv islamizacije Zapada” (“Düsseldorfer Bürger gegen die Islamisierung des Abendlandes”, skraćeno “Dügida”), “Huligana protiv selefizma” (“Hooligans gegen Salafisten”, skraćeno “HoGeSa”) u Njemačkoj i drugih; ili, pak, otvorenu podršku dijela katoličkoga klera u Hrvatskoj osobama osuđenim za ratne zločine (nad pravoslavicima i muslimanima).

Nasuprot tome, projekt Evroazije insistira na nešto humanijim ekonomskim odnosima, na principu multipolarizma i zaštiti tradicijskih vrijednosti. No, prihvatajući geopolitičke ciljeve kao prioritet u svome djelovanju, također u samoj osnovi dijeli svijet na dva pola (“mi i oni”).

Slično tome, gradeći svoju ideologiju na učenju tradicionalističke, perenijalne škole, ovaj neoeuroazijski projekt insistira ne samo na razumijevanju konflikta među blokovima kao neizbježnoj posljedici djelovanja “objektivnih”, odnosno geografskih faktora (doktrina geopolitike euroazijstva), već jednako tako i na krajnje šovinističkom odnosu prema “drugome”, budući da mu je porijeklo u ekstremnom ezoteričnom tumačenju religijskog, u ovome slučaju ruskoga pravoslavlja (Sedgwick, 2004). Iz ovoga razloga u praktičnom smislu evroazijski projekt podrazumijeva društvenu zaštitu nekih tradicionalnih vrijednosti koje su na udaru okultne kulture koja se razvija u Sjedinjenim Američkim Državama i na tlu zapadnoevropskih zemalja (porodica, zajednica, normalan intimni odnos supružnika nasuprot seksualnoj perverziji i sl.) (Dugin, 2012). Međutim, njegovanjem, uvjetno rečeno, “teologije elitnosti religiozne nacije” (Dugin, 2008) rađaju se i raspiruju također antihumani, u ovome slučaju neofašistički pokreti, poput onih koji egzistiraju u Srbiji: “Zavetnici”, “Srbi na okup”, “Dveri”, “Naši”, “Obraz” i dr. koje vrlo često podržavaju neke mitropolije, nekad čak i sama Srpska pravoslavna crkva.

Po pitanju muslimana, dok i jedan i drugi blok insistira na saradnji s njima, ipak, shodno razlici ciljeva i metoda svakoga od njih, tu saradnju ne mogu ostvariti s jedinstvenim korpusom – s muslimanima kao *zajednicom* (*umma*). Stoga, naslanjajući se na moderni koncept religije po kojemu se islam ne razumijeva kao jedinstven historijski proces realiziranja metapovijesnog događaja (*mītāq*), već kao jedna od religija proizvedenih iz složenih društvenih odnosa, prihvataju tek dio muslimana, zbog čega daju bezrezervnu podršku nastojanju realiziranja definitivne međumuslimanske podjele utemeljene na ranijem političko-vjerskom odnosu “sunnije – šiije”. Upravo je to razlog da se i u Bosni i Hercegovini sve češće javljaju cijeli projekti kojima se želi postići, rekli bismo – doktrinarna opravdanost (*aṣl*) pune međumuslimanske podijeljenosti: redefiniranje koncepta “Ahl as-sunna wa al-ḡamā’a”, milenarističko oblikovanje šiitske teologije i sl. Neke od tih projekata nekritički podržava i Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini (“Međunarodni simpozij o Ehli-Bejtu”, “Naučna konferencija ‘Ehl-sunnet wel-džema’at” i sl.).

Zaključak

Trebalo bi naglasiti da će se vjerovatno pored pitanja razumijevanja slobode, u nadolazećem vremenu osnovni uslov kvalitativnog i pozitivnog razvoja općega dijaloga odnositi na snagu kritičkog odnosa prema modernome konceptu razumijevanja religije, djelovanju geopolitičkih blokova i razvoju globalnog tržišta. Nesumnjivo da, sudeći po dosadašnjoj praksi, ovakvu zadaću nažalost neće organizirano sprovesti institucije, već izolirani i prirodno stvari koje egzistiraju u jednom takvom ambijentu vjerovatno marginalizirani pojedinci. A tu je uloga vjernika od ključnog značaja. Sigurno je da pokušaj čisto racionalnog dolaska do rješenja opće duhovne i moralne krize čovječanstva, poput izuzetno zanimljive *mistične doktrine* ponovno promovirane na Devetom festivalu znanosti u Rimu, također predstavlja smio i legitiman način traganja za rješenjem. Međutim, slobodni smo naglasiti da, zanemari vanjem metafizičkih principa, Objave, relativiziranje ljudskog znanja može vrlo lahko završiti u nekoj formi sada čak i službenog religijsko-dogmatskog agnosticizma, usljed kojega će savremeni čovjek i dalje ostati dalek i pred Dragim Bogom, a i otuđen od svojih autentičnih potreba. Slična tendencija već je odavno primjetna u tekstovima i javnim obraćanjima jednoga dijela bosanskih teologa! Ovo pitanje trebalo bi otvoreno problematizirati. Upravo takve teorije dodatno povećavaju opću zbunjenost i zatečenost savremenog bh. društva pred brojnim izazovima. Naprosto, naša je obaveza u životu ali i u teorijskom određenju aktuelnih fenomena, poput: “nasilja”, “ekstremizma”, “terora” i dr., kao i općenito u vođenju dijaloga pristupati i govoriti jezikom srca, jezikom autentične vjere, a ne rječnikom duše vođene zlom, niti realitetima religije prethodno transformirane u puki ideologijski konstrukt (*hawā’*). Kako god se konkretna ideja i na njoj izgrađen stav i projekt mogu čini adekvatnim u datom kontekstu, ipak ih ne bi trebalo shvaćati niti nekritički braniti kao da je riječ o nekom univerzalnom principu. Upravo je u ovome uloga teologa i filozofa od velikoga značaja.

Literatura

1. Adnan Silajdžić (1999), “Potreba i mogućnosti muslimansko-kršćanskog dijaloga – islamski pogled”, *Vrhbosnensia: Časopis za teološka i međureligijska pitanja*, Sarajevo, god. III, br. 2, str. 205–215.

2. Adnan Silajdžić (2006), *Muslimani u traganju za identitetom*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem
3. Aleksandar Dugin (2008), *Misterije evroazije*, Beograd, Logos
4. Alexander Dugin (2012), *The Fourth Political Theory*, London, Arktos
5. Gil Anidžar (2014), *Semiti: Rasa, religija, književnost*, Beograd, Centar za medije i komunikacije
6. Giorgio Agamben (1998), *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford, Stanford University Press
7. Irving Hexam, Karla Poewe (1997), *New Religions as Global Culture: Making the Human Sacred*, Boulder, Westview Press
8. Mark Sedgwick (2004), *Against the Modern World: Traditionalism and the Secret Intellectual History of the Twentieth Century*, Oxford, University Press
9. Thomas Banchof (ur.) (2008), *Religious Pluralism: Globalization and World Politics*, Oxford, Oxford University Press

Samir Beglerović

A World without Violence and Extremism: from Utterance to Meaning

Summary

In order to emphasize the importance of understanding the meaning in, somehow suppressed, the phenomenon of “violence” and “extremism”, and in relation to their sheer linguistic addressing, this paper marks the issues of modern religious identity, global capitalism and free market, geopolitical projects of Euro-Atlantic integrations and Eurasia, as well as importance of free theological contemplation.

Key words: violence, extremism, contemporary religious identity, global capitalism, geopolitical projects, Euro-Atlantic integrations, Eurasia